19. YY. BATI DÜŞÜNCESİ

ESAS 83/9

1210/S

19. YÜZYILDA BATI DÜŞÜNCESİNDE ANTROPOLOJİK ve PSİKOLOJİK AÇIDAN İLKEL TOPLULUKLARDA BÜYÜ İNANCININ AÇIKLANMASI

Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü
Okul Bitirme Ödevi

Hürriyet Berberoğlu
18748

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ
59338

-İÇİNDEKİLER-

I- Çeşitli kaynaklara göre büyünün tanımı ve çeşitleri s.1-5

2 - Büyünün toplumsal bir olgu olarak açıklanmasının tarihçesi s.6-11

3 - İlkelin dünyasın da rasyonel ilişkiler s.12 -15

4- Rasyonel ilişkilerden büyü mistisizmine yönelme s.16-19

5- Büyüde mistikliğin anlamı ve büyüyü mana in ancına göre açıklayanlar s.20-2 5

6- Rasyonellikten mistikliğe yönelmede ilkelin psikolojisi s.26-2 8

7- Büyü törenleri s.2 9-32

8- Büyü araçları s.33-36

9- Yazarlar listesi s.37-40

IO- Yararlanılan kaynaklar s.4I

BÜYÜ (Magıc) :

Çeşitli tanımlara göre ; " Büyü çok geniş bir yelpazeyi kapsayan olgular için kullanılan bir terimdir. Bu olgular bütün dinlerde görülen ayrıntılı tören inanç ve eylemlerinden büyü yapma eylemleri ve el oyunlarına kadar uzanır. Birinci sıradaki olgular için kullanıldığı anlamıyla büyü, her yerde ve her dönemde değişen derecede öneme sahip olan toplumsal ve kültürel bir olgudur.

Büyü esas olarak insana ait veya doğal olayların olağan insan dünyasının ötesindeki dış ve mistik güçlerin yardımıyla yönlendirilmesinin düşünüldüğü rituel performans ya da eylemlere tekabül eder. Performans nesnelerin kullanımının veya hecelerin tekrarının ya da her ikisinin büyücü tarafından yapılmasını kapsar ".(1)

" Büyü, herşeyden önce diğer doğaüstü etkilere karşı savunucu bir silahtır ve doğal olarak bu rolde en yeterli olduğu görülür ".(2)

Diğer yandan, Arapça'da büyü, sihir ile aynı anlamda ele alınmışlardır ; Elmalılı Hamdi Yazır, Arabın kelimesinde sihir, bir şeyi yolundan (vechinden) çevirme (sarf) ve değiştirmektir (tahvil). İsim olarak sihr ; tutumu lâtif ve ince olan herhangi birşeye ve fiile denir. Mastar olarak da Hud'a (bir güç= Mana) ve cadılık, gözboyayıcılık etmiye denilir.

Ragıp, sihrin birkaç manaya geldiğini belirtiyor ;

1- Hâkikati olmayan tahyilât ve hud'aya denilirki, el çabukluğu ile yaptığını gözlerden kaçırtmak suretiyle Şa'bezeci (el çabukluğu ile yapılan hüner, hokkabazlık) hokkabazların yaptıkları ve yaldızlı sözlerle kulakları avutarak nemmam'ları (ardından konuşan, münafık), koğucuların yaptıkları bu kabildendir.

2- Şeytana bir nevi tekarrüb (birbirine yaklaşma, birbirine yakın gelme) ile onun muavenetini (yardımını) celbeylemektir(çekmektir).

---

(1) Ancıklopedıa Britannica, 1977, 15.Bası, Macropaedia, citt,Chicago, ss.298 - 302.

(2) Les paiens-W.Howells, Ed.Payot, Paris 1950, ss.61.

3- Halken zâhip olduklarıdırki (inandıkları) kuvvetinden suve (şekiller) ve tebayii (tabiatı) tagyir ederek (değiştirerek) bazı mertebe muavenetlerini (yardımı), isticlâbeder (çekmeye çalışır).

Kamus (Lûgat) sahibi Besaîr'de bunu şöyle ifade etmiştir. Kesr ile sihr ki, Türkçemizde büyü ve cadılık dahi tabir olunur. Kelimenin aslı bir adamın Akciğerine vurup onu mütegayyür ve sersemletmek olup sonra cadılıkta kullanılmıştır ki üç türlüdür.

1- Sırf hida ve tahyilâttır ki hakikatı yoktur. El çabukluğu ve gözboyıcılık anlamındadır. El hafifliği ve çabukluğundan meydana gelir.

2- Şeytanlara yaklaşarak çeşitli yardımları çeker.

3- Küfrü (dinsizlik), irtikap (kötü bir iş, günah) ile efsun ederek (okumak,üflemek) suver (şekilleri) ve tebayii (tabiat), güya tagyir ederler (değiştirirler).

Maddi ve ruhani olarak gizli birtakım sebebler, istimali ile (kullanarak), gerçeğin bozularak yapılan ve esasında mutlaka bir şeytanet ve hud'a manası bulunan ve bu surette bir takım kimseleri manyetize ederek iradesine bağlayan, habis bir sanat diye de tarif olunabilir."(3)

Buraya kadar yapılan tanımlamalardan, büyü'nün nasıl ele alınması gerektiği anlaşılıyor. Ancak büyü ile sihirbaz olayının ayırımınada burada değinmek gerekir. Sihirbaz-Cadı (Witch, Sorcier) olarak da bilinir.

" Büyü, genellikle cadılıkla karıştırılmıştır. Bu, özellikle Avrupa dinleri tarihi incelendiği zaman yapılır. Fakat modern Antropologlar, büyü ile cadılık arasındaki farkı, bir dış gücün mekanik ve davranışsal araçlarla, diğerlerini Manipüye etmesine büyü, cadılık için ise, aynı amaç için gizli (Kalıtsal) kişisel niteliklerin kullanılması (manipülasyonunun) altını çizerler."(4)

---

(3) Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-M.Zeki Pakalın-18.fasikül, cilt III, s.211 - 214.

(4) Ancıklopedia Britannıca.

Büyücü ile Sihirbaz arasında da ayırım yapılabilir ;

" Sorcıer, meslekî ve amelî demektir ki kurun-u Vusta'da (Ortaçağ) bu bir cinayet gibi mülâhâye olunurdu. Sorcıer, yani Cadı o kişidir ki halk onu sihir ile fenalık yapmak için vakit vakit şeytan ile hal-i içtimada bulunduğunu zulmederdi. Mecaz olarak pek yetenekli kişiye denilir ".(5)

Bu ayırım şöylede konulmuştur ; " Bir tanım olarak diyebilirimki büyücü (Magicien) genel olarak topluluğa ait ve iyicil bir sanatın, ilkel bir toplumda tabib, yasa adamı, ya da malî danışmanlık işlevlerini üstlenen icracısını tanımlamada kullanılır. Sihirbaz (Sorcıer) ise ; çoğunlukla gizli, özel müşteriye yönelik yüksek ve aşağı işleri gerçekleştiren bir mesleğin uygulayıcısıdır. Faaliyetleri açıkca anti-sosyal olabilir. Sihirbaz yerine iyileştirici ya da sanat adamı denilebilir. " Sorcıer " terimi ise kuşkuludur..."

Demekki Sihirbazlığın anlamı ; Bir meslekî kategoriye girmektedir. Özel kişisel yeteneğe dayanır. Bu yetenek'de başkalarına zarar vermede kullanılmaktadır.

---

(5) Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, s.211 - 214
Les Paiens, W.Howells, Ed.Payot, s.71.

B Ü Y Ü[x]

Temas Büyüsü	Ak Büyü	Kara Büyü	Pasif Büyü	Aktif Büyü	Av Büyüsü

Taklit Büyüsü

Sempatik Büyü

BÜYÜNÜN UYGULANIŞINA GÖRE ÇEŞİTLERİ

Uzaklaştırıcı Uygulamalar	Hücum Uygulamaları	İstekle İlgili Uygulamalar

TAKLİT BÜYÜSÜ : Temas büyüsü ile birlikte ele alınır, J.Frazer ortaya koymuştur. Homeopatik büyü, "benzer benzeri" meydana getirir ilkesinden hareket eder. Taklit yolu ile istenilen sonucu meydana getirme, benzer işlemlerle, istenilen şeyi ya da olayı öne alma, böylece olayın yakın bir gelecekte gerçekleşmesini zorlama denemesidir."(6)

TEMAS BÜYÜSÜ : Frazer'in açıklamasına göre, bir zamanlar birbirlerine bağlı olan parçaların hatta sonradan birbirlerinden tamamen ayrılmış olsalar bile, birindeki değişiklik, ötekinide etkileyen sempatik bir bağlantı içindedir.

AK BÜYÜ : " Toplumun ve bireyin iyiliğine yönelmektedir. Hastalık, yaralanma, ölüm v.b. gibi insancıl felâketlerle sel, kuraklık v.b. gibi doğal felâketleri önlemeye, evi-barkı, mal-mülkü, hayvanları, " geçiş " durumundaki çocukları, lohusaları, zararlı dış etkilerden korumaya yönelmektedir."(7)

---

x) Bu şema 100 soruda ilkellerde dir,Büyü,Sanat ve Efsane,S.V.örnek s.141.

6) A.g.e., s.141.

7) A.g.e., s.145.

KARA BÜYÜ : İnsanın hayatına, sağlığına, malına-mülküne, evine barkına, hayvanlarına zarar vermeye yönelen büyüdür. Sevişenleri, evlileri birbirinden soğutmak ve ayırmak, cinsel kudreti, konuşma yeteneğini, uykuyu bağlamak yoluyla bozmak, düşmanı hasta etmek, sakatlamak, öldürmek gibi eylemler kara büyüye girer."(8)

AKTİF BÜYÜ : " Doğa olaylarını etkileyerek iradesi altına almaya yönelen ve saldırgan bir özellik taşıyan büyüye aktif büyü denir. Örn. Zulular, Fırtınayı ve kötü havayı uzaklaştırmak için şöyle bir pratik uygularlar. Ocaktaki kızgın kömür parçaları bir kap içine konur. Kap, kulubenin girişine bırakılır. Ve kulubenin kapısı biraz açık bırakılır. Kokusu kuvvetli bodur ağaçları dallarından dikenli sarmaşıklardan, timsah, yunus balığı, koyun, maymun, tavşan, dağ faresi v.b. gibi büyüsel güç taşıdıklarına inanılan hayvanların öteberisinden yapılan " ilaç " kızgın kömürün üstüne dökülerek tütsülenir. Ve böylece fırtınanın uzaklaştırılacağına inanılır.

PASİF BÜYÜ : Zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya, bunların zararlarından kaçınmaya ve bunlara karşı savunmayada pasif büyü denmektedir.

Bu büyünün esası, büyüsel güçle yüklü bulunduğuna inanılan uğursuz yerlerden nesnelerden ve insanlardan kaçınmaktır. Örn. Gebe kadınların kimi yiyecekleri yememeleri, lohusaların zararlı etkilere karşı yanlarında kutsal yazı, bıçak, iğne, makas, mavi boncuk, nazarlık v.b. bulundurmaları. Ay halindeki kadınlara yaklaşılmaması gibi.

Pasif büyüde amuletler (muskalar) önemli rol oynarlar.

Bir başka büyü biçimide Allopatik büyüdür. Bir şeyi karşıtıyla etkilemeye denilir. Örn. sıcağı, soğukla, donu ateşle v.b.

---

(8) A.g.e. s.145.

TARİHSEL GELİŞİM

İncelememizin konusu olan büyü, İnsanlığın başlangıcından bu yana, çeşitli biçimler altında uygulanagelmiş bir olgudur.

İnsanın ilk üretimci devresine geçiş olan Neolitik barbarlık döneminden önceki evre olan toplayıcılık-avcılık döneminde, insanın doğayı tanımamasından doğan durumla doğayı taklit ederek denetleyebileceğine inanması düşüncesinden doğan ve günümüzde de gizli açık biçimlerde varlığını sürdüren bu olgu, toplumların, iktisadi ve sosyal bünyelerindeki değişimlerle birlikte farklı biçimlerde yorumlanmıştır.

Avrupa toplumlarında feodaliteler sürerken, Feodalizmin gereği olarak din'in-burada kilise'nin- siyasal anlamda toplumda birleştirici görevi vardı. Bu durumda ayrı bir inanç olan ve tarihsel olarak daha önceki devrelerde belirginlik kazanan Pagan inançlarına, Feodalizm'de kesinlikle yer verilmemekteydi. Hristiyanlığın tek din kabul edilmesi toplumun, klisenin etrafında birleşmesi öngörülüyordu. Pagan inançları içinde yer alan büyü'nün bu dönemde kesinlikle reddedildiği ve şiddetle cezalandırıldığı (yakılarak) görülüyor. Çünkü Kiliseye göre, büyücü, Tanrı'dan kopmuş, şeytana tapan artık onun kölesi olmuş kişidir. Böylece, büyünün özellikle Kara büyü'nün şeytanla işbirliği yapmada kullanılan yöntem olarak yorumlandığı görülüyor.

Bu konuda XIV. yüzyılda Kilise Papalarından XXII. Jean şöyle söylüyordu ; " Acıyla öğreniyoruz ki, Yalnızca ismen Hristiyan olan pek çok insan, ölümle uğraşıp, cehennemle pazarlığa girişmiş, şeytana kurbanlar adıyor. Ona tapıyor, yüzükler, aynalar, şişeler v.b. eşyalar imal edip, içine büyüyle cinleri hapsediyor. Onlara sorup cevaplar alıyorlar. Sapkın isteklerini gerçekleştirmek için onlardan yardım istiyorlar. En iğrenç amaçlar uğruna şeytan'ın kölesi oluyorlar. Ne acı, bu salgın, İsa'nın sürüsünü hergün dana fazla tehdit ediyor."(1)

---

(1) Ortaçağ'da büyücü avı-Sebil Özbudur-Süreç dergisi-Sayı 8-cilt 2, s.70.

Diğer bir Papa, VIII. Innocent ise, fermanında (1484) ; "Son zamanlarda demekteydi, acıyla öğrendiğimize göre, yukarı Almanya'nın bazı kesimlerinde, Mayence, Köln, Tréves, Salsburg ve Bremen eyalet, şehir, toprak ve piskoposluk bölgelerinde her iki cinsten pek çok kişi, selâmeti unutup, katolik inançtan saparak, ifritle işbirliğine girmişler, ayinlerle, büyülerle, okuyup, üflemelerle ve diğer batıl yollarla, sihirbazlıkla, ifratlarla suç ve kabahatlarla kadınların çocuk doğurması, sürüler ve tarlaların ürünleri, bağların üzümleri, ağaçların meyveleri, erkekler, kadınlar, büyük ve küçük baş sürüler, cins çins hayvanlar, bağlar, çimenlikler, meyva bahçeleri otlaklar, buğdaylar ve toprağın diğer ürünleri çürüyor ve ölüyor. Erkekler, kadınlar, yük hayvanları, sığırlar, küçükbaş hayvanlar, dış ve iç hastalık ve işkencelerle kıvranıyor. Kocalar karılarına, karılar kocalarına evlilik vazifelerini yerine getiremiyorlar. Bu kimseler, kutsal vaftizle kazandıkları imanı, küfürlerle inkâr ediyorlar."(2)

Görüldüğü gibi şeytanla işbirliği yaparak ya da onun izinden giderek Hristiyan dininden ayrı sapkın akımlar içinde, yer aldığına inanılan kişinin büyü gibi işlemlerle bu işbirliğini güçlendirdiğini, büyü aracılığı ile onun emrinde, herkese kötülük yapacağını kabul ettikleri bir inanışla karşı karşıya geliyoruz. Büyü'nün kesinlikle red edilmesi ve cezalandırılması ortaya büyücülük suçunu çıkarmış, bu durumda, büyücü sürek avlarının düzenlenmesine neden olmuştur.

" Alexandre Borgıa Dominıken Angelo de Verone'a, Lombardiya'yı şeytanca ayin ve batıl inançlara sapmış, zehir ve çeşitli uygulamaları ile mel'unca suçlar işliyen insanları, hayvanları, ürünleri mahveden, dehşet verici kötülükleri yaygınlaştıran şahısları yoketme emrini verdi.(1494), öte yandan XI. Gregoire'ın emriyle Paris engisisyonu çoktan büyücü takibatına başlamıştı bile (Kur:1374)"(3)

---

(2) A.g.e. s.70

Bu alıntıdan bir nokta daha anlaşılmaktadır; O da Kilisenin, büyü ve büyücülüğü reddetmesine karşılık yine de büyü faaliyetlerinin toplumsal ilişkiler üzerinde olumsuz etki yaptığını belirtmektedir. Bu durum Kilise'nin Pagan inançlarına istediği gibi yorumladığını gösterir.

(3) A.g.e. s.70

Bu alıntıdan da büyü sürek avı'nın nasıl başladığı gözlemlenebilir. Sonç olarak, bu dönemde olayları belirleyen, anlam kazandıran din (Kilise) olduğundan, değerlendirilen tüm olgular gibi büyü konusuda, dinsel bağlamda ele alınıp anlam kazanmaktadır.

Bu konu'nun din'den ayrı, sosyal bilimler'in bir konusu olarak incelenmesi / araştırılması gibi bir yaklaşım bu dönemde düşünülemez. " Ortaçağın büyük skolastik tartışmaları, çoğunlukla sosyal sorunlar ve özellikle Papa ve İmparatorun karşılıklı yetki alanları gibi yönetim sorunları üzerindeydi."(4).

Görülmektedirki, tarihsel olarak, çok tanrılı Paganizm'den sonra gelen Hristiyanlığın, tek tanrılı din olarak kendini kabul ettirmesi, tamamen toplumda kilise'nin egemen olması ile mümkündü. Bu ise Kilise'nin egemenliğini sağlayıcı düşüncenin toplumda yerleşmesi demektir. Bu durumun sonucu, büyünün toplumsal bir olgu olarak ele alınıp incelenmesi yerine bir inanç sistemi içinde değerlendirilmesi doğaldır. Reddedilen inanç sistemi Paganizm (çok tanrıcılık) içinde yer alan büyü kesinlikle suçtur. Ruh'un günahkâr bedenden kurtulması için ceza olarak yakılma verilmiştir.

17, 18 ve 19. yüzyıllar Avrupa toplumunda yüzyıllardır gelişimini sürdüren teknolojinin yeni buluşlarla birlikte üretimin boyutlarını farklı yönde etkilemesi ile devrimsel nutelik kazandığı dönem olmuştur.(5)

Feodalizm'in tarıma dayalı ve lonca örgütlü zenaatkârlarının üretiminden kopmalar başlıyarak önce manifaktür ve giderek fabrika sistemini alan üretim, yeni örgütlenişi ile, iş'in bütünü'nün tek bir kişi'nin yapması yerine sadece bir kısmı üzerinde uzmanlaşarak iş'in parçalara bölünmesi gerçekleşti. Bu durum üretimde hızlı artışı meydana getirdi. Çünkü seri biçimde üretim yapılıyordu.

---

(4) Materyalist Bilimler Tarihi-J.D.Bernal-cilt 2-Sosyal Yay.-I.Baskı-Şubat 1976- s.674.

(5) M.T.Hodgen İngiltere üzerine yaptığı incelemesinde bu ülkedeki sanayileşmeyi 3 döneme ayırmıştır.

a) Yeniliklerin hızlandığı I.dönem (1000-1399)
b) " " II. " (1500-1699)
c) " " III." (1700-1899)

Hodgen son dönem için şöyle diyor," Ancak, sanayi devrimi diye adlandırılan sanayileşmenin hızlandığı bu 3.dönem sanıldığı kadar ani ve bir-

İş'in bütününün tek bir elden çıkması ilkesi üzerine kurulan, Lonca teşkilatlanmasına ağır bir darbe vurdu. Seri üretimi gerçekleştiremeyen ülkede ve sömürgelerdeki ihtiyacı karşılayamıyan el zenaatkârları tek tek iflâs edip işçileşmeye başladılar. Diğer yandan vergiden kırılan köylülerde şehrin yolunu tutup işçileşmeye başlamışlardı.

Öte yandan, bu biçim üretimi düzenliyen ve denetliyen tüccar kesimi idi. Önceleri köylülerle ücret karşılığı siparişle üretim yaptıran bu kişiler, yeni aletlerin ve makinaların gelişmesi ile köylüleri bir çatı altında toplayıp ücret vererek işçi statüsünü kazanmalarını, kendileride bu işi denetleyip örgütleyerek Patron niteliğini kazandılar. Üretimin hızlı boyutlarda artması, hızlı ulaşım imkânlarını da beraberinde getirdi. Ulaşımın gelişmesi, özellikle denizciliğin gelişmesi, ürünlerin diğer ülkelere pazarlanmasını kolaylaştırdı. Aynı zamanda, ucuz hammadde sağlanabilmesi, hemde fazla ürünün pazarlanabilmesi için yeni sömürgeler elde edildi.

Köylülerin ağır vergiden topraklarını bırakıp şehre göçmeleri ile, bu topraklara el konulması diğer yandan başlayan sömürgecilik müteşebbis patronlara olağanüstü servet birikimleri sağladı. Bu sermaye ile yeni yatırımlara yöneldiler. Böylece içine kapalı feodal üretim ilişkilerinden, her alanda rekabeti ön plânda tutan Kapitalist üretim ilişkilerine geçildi.(6)

Feodal sistemde büyücü diye yargılanıp yakılan binlerce zavallı kişinin (deli, meczup v.b.) bu dönemde de aynı durumla karşılaşmaları söz konusu olamazdı. Çünki bu bir israf olurdu. Oysa Kapitalist sistemin kendine özgü mantığı insan gücüne gerek duyuyordu. Özellikle Kapitalizmin iyice yerleşebilmesi için ucuz insan gücüne ihtiyaç vardı. Bu yüzden bu tip kimselerin büyücülükle suçlanmaları yerine atölyelerde ucuz ücretle işçi olarak çalışmaları daha çok yeğlenmiştir.

Diğer yandan, Kapitalizm'in getirdiği sosyal felsefe, Aydınlanma

---

denbire ortaya çıkmamıştır. Yün sanayiindeki her teknik yeniliğin bir köydeh diğerine yayılması için yıllar geçmiştir..."

Değişme ve Tarih-M.T.Hodgen-s.32-Ders notları.

(6) M.T.Hodgen Bu konuda şöyle söylemektedir;"17.yüzyıldan itibaren başlıyan bu dönemde(İngiltere'de yeniliklerin hızlandığı III.dönem) şehirleşme,nüfûs çoğalması,makinelerin icadı,fabrika sistemi,üretim araçları ve faktörlerin kapitalist biçimde kontrolü gibi bilinen gelişmeler olmuştur."

A.g.e. s.31.

çağları, Humanizm, Kilisenin skolâstik anlayışını yıkarak, insancıl değerleri yerine koyuyordu. Aynı zamanda tıbbın gelişmeside bu dönemde yeni anlayışlara yol açtı. Daha önceden yakılan pekçok deli meczup zavallı kişilerin yakılması yerine bir akıl hastası olarak tedavi edilmesi anlayışını getirdi.

Kapitalıst sistem'de büyücü denilen, zavallı pek çok kişi, Proleterlerin içinde yerini alırken, büyü konusunun ele alınmasıda bir başka düzeyde oldu.

Öncelikle Kapitalizm'de, din'in ön plânda olması yerine, ekonomi, üretimin arttırılması ön plândadır. Bundan dolayı, büyü konusu din'le ilişkili olarak değil sosyal bilimler içinde ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

Sosyal bilimlerin, Kapitalist sistem içindeki genel karakteri Liberal bireycilik biçiminde şekillenmiştir, Bu,aynı zamanda, Kapitalizmin ekonomi-politik anlayışı " Jaisser-faire " (bırakınız yapsınlar) anlayışınada uygundur. Kapitalist sistemde üretim uzmanlaşmaya doğru giderken, ehr ihtisas dalı, kendi bilim anlayışınıda ortaya koyuyordu. Bu durumda Sosyal bilimlerde birbirinden ayrışmaya başladılar. İktisad, Felsefe, Tarih v.d. ayrı ayrı ele alınmasına karşılık genel çizgi olan liberal bireycilik'te birleşiyorlardı.

17. ve 18. yüzyıllar Batı Avrupa'da denizciliğin geliştiği yıllardır. Avrupa toplumları, yeni bölgelere açılmakta, yeni yerler keşfetmektedir. Bu dönem sömürgeciliğin yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. İlkel bölgelere giden misyonerler, bura halklarının yaşayışlarını, adet, geleneklerini yazıya geçirmekte, çok geniş materyaller toplamaktadırlar. Bu veriler, Avrupa toplumlarında ilgiyi çekmeye başlar. Uygarlık aşamasında bulunan batı Avrupa toplumları ile, bu ilkel toplulukları karşılaştırmaya başlarlar. Böylelikle Mukayeseli Sosyoloji doğmuş olur.

Bütün bunlarla birlikte, Kapitalizm'le birlikte, millî bilincin doğması, düşünürleri toplumu incelemeye yöneltmiştir. Müspet ilimlerdeki gelişimler özellikle Darwin'in doğal evrim teorisi, Toplum ve orijini/kökeni konusunda pek çok teorinin oluşmasına neden olmuştur.

Bu teorilerden biri de A. Comte tarafından formüle edilmiştir. Pozitivist yöntemle toplumun ve toplumsal incelenmesini ön gören bu yaklaşımda görünen olgular ve bunlar arasındaki bağlar önem taşır. Bunların ardındaki ilişkiler birer metafizik olgudan ibarettir, incelenemezler.

Sosyal bilimler içinde A. Comte'un kurduğu yöntem, Sosyoloji bilimi'nin yöntemi olmuş ve tüm sosyal olgular bu çerçeveler içinde incelemeye tabi tutulmuşlardır. Büyü konusununda bu bağlamlar içinde ele alındığı görülmektedir.

Sosyoloji dalındaki düşünürler, arasında bilim, din, ahlak, teknik v.b. konular tartışılırken, misyonerlerin ilkel kavimler üzerine topladıkları materyaller, düşünürleri bu konuların başlangıçlarını aramaya doğru itti ve aynı zamanda aralarında da bu olguların birbirleriyle ilişkilerine dair tartışmada başlamış oluyordu.

Misyonerlerin topladıkları bilgiler içinde, ilkellerin hayat tarzları önemli bir yer tutuyordu. Ençok ilgiyi çekende bu idi. Ancak bu hayat biçiminde ençok ilgiyi çekenlerden biri de büyü'dür. Düşünürler, büyünün ilkel düşünce ürünü olduğunu kabul edip, bunun bilim, din, ahlâk, teknik ile olan ilişkisi bağlamında ele alıp incelemişlerdir. Değerlendirmelerinde büyü, mistik bir olgudur.

Feodal sistemin büyü ve büyücülük anlayışı bir Pagan inancı olarak yorumlanıp kesinlikle reddedilirken, Kapitalist sistemin bir mistik olgu olarak ele alınması ve toplumsal bir olgu kabul edilmesi değişen ekonomik, sosyal, siyasi ve tarihsel şartlarla mümkün olmuştur.

İLKELİN DÜNYASINDA RASYONEL İLİŞKİLER :

İlkelin doğa ile ilişkisinde dikkate aldığı Rasyonel ilişkiler, yazarlar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Burada Tylor, Freud, Spencer ile Malinowski ve Frazer'in görüşleri birbirleri ile uyum sağlamaktadır. Ve ortaya iki ayrı tez çıkartmaktadırlar. Bu tez'ler büyünün meydana gelişini iki farklı biçimde belirlerler.

a) Freud, Tylor ve Spencer'in görüşleri :

Freud, İlkel'de rasyonel ilişkileri, Psikolojik açıdan ele alıyor. Ona göre ilkelin dünyasında, uyku, ölüm, rüya, bayginlık v.b. durumlar, ilkelin dünya görüşünü belirlemektedir. Buna göre ilkel insan iki tip dünya görüşü geçirmiştir. Bunlar, Animatizm ve Animizm dönemleridir.

Bu iki dünya görüşünün özellikleri ise Animatizm[x] devresinde çevresini kişileştirmeye çalışmasıdır. Animizm[xx] devresinde de doğayı ruhlandırmaya çalışır.

---

x) Animatizm: Kelimenin aslı Lâtince Anımatis-(canlandırma)'dan gelmektedir. İnsanın tıpkı bir çocuk gibi çevresini ve doğayı dolduran şeyleri canlı gibi görmesi, canlandırması.Dinin kökenini ve gelişmesini araştıran bilginlerden biri olan R.R.Marett Animatizmi-- Animizm'den önceki döneme sokmaktadır.

Etnoloji Sözlüğü-Sedat Veysi Örnek,Dil,Tarih,Coğrafya Fakültesi Yay.Ank.Üni., s.20.

xx) Animizm: (Canlıcılık): Canlı ve cansız bütün doğanın ruhlu olduğu ve ruhlarla yönetildiği inancı. İngiliz Antropoloğu E.B.Tylor,tarafından ileri sürülmüştür. Tylor, ruh anlamına gelen Lâ anima sözcüğünden türettiği bu deyimle, ilkellerin çevrelerindeki hayvan, bitki, ağaç,taş, toprak v.b. bütün doğa nesnelerini ve belirtilerini ruhlu saydıkları varsayımını dile getirir. Dilimize ruhçuluk deyimiylede çevrilmiştir.

Can ya da ruh düşüncesi, uyku ve uyanıklık hallerinin karıştırılmasından doğmuştur. İlkel uykuda gördükleriyle uyanıkken algıladıklarını bir tutar. Tylor ve Spencer'e göre, İnsanın ölümünden sonra bedenden büsbütün ayrılan ruhlar, ilkelinanca göre bağımsızca insanlar arasında gezip dolaşmaya başlamışlardır. Gezip dolaşmaklada yetinmemişler, yaşayan insanların bedenlerine de girip çıkmışlardır. Bundan ötü-

Animizm görüşünde ilkel insan ruh ve beden ikiliğine varmıştır. Uyku ile uykuya benzer ölüm olayları ile etkilenen ilkel insan, bu durum altında belli bir tepki ya da düşünme biçimi ortaya koyar. Dolayısıyle bu durumu yorumlamasının sonucu çevresini kişileştirmeye canlılaştırmaya başlamıştır. Burada ölüm ilkel insan için kabul edilemiyecek bir durumdur. İlkel hayatın devamını, ölmezliğini esas alıyordu. Ölüm kavramının çekimserlikle kabullenilmesi çok daha sonralarıdır. Bu dönemde, ölüm, içi boş ve gerçekliği anlaşılmaz bir kavramdır. Animizm düşüncesinin doğmasında etken olan olaylar, rüyalardaki hayaller, gölge, akis gibi gözlem ve tecrübelerinde pek çok rol oynadığı üzerine tartışmalar yapılmış fakat sonuçlanmamıştır.

Bu hususta Tylor, bu dünya görüşünün belirmesinde delilik, baygınlık gibi anormal hallerinde önemli olduğunu söylemekte, bu düşünce sisteminin oluşması, ilkel insanın uyku ile uyanıklık hali arasında bir ayırım yapamaması uykuda gördüklerini uyanıkken algıladıkları ile bir tutar. Yani bunları gerçek zannettiğini söylemektedir.

Bu durumu Spencer, daha değişik yorumlamakta ve insanın öldükten sonra ruhunun ayrılıp çeşitli yerlere girmesi dolaşması anlamında aldığını belirtmektedir.

b) Frazer ve Malinowski'nin görüşleri :

Frazer : İlkelin doğa ile ilgili rasyonel bilgisi, doğayı kavrayışındaki ilkelerde belirlenir. İlkel insan, doğa ile ilişkisinde, defalarca onu gözlemlemek suretiyle bazı ilkeler edinmiştir. Burada öncelikle doğayı kavrayışını ifade edersek, ilkellerde, olaylar kimsenin müdahelesi olmadan değişmez bir biçimde birbirlerini izler ve eşya, cisimler uzaktan birbirlerini sempati[x] ile etkilerler.

---

rüdürki yaşayan insanların başına gelen tüm iyilik ve kötülüklerin nedeni bu ruhlardır.

Felsefe Sözlüğü-Orhan Hançerlioğlu-Remzi Kitabevi, s.50.

x) Sempati ilişkisi Frazer'e göre, duygusal ilişki olmayıp yalnız cisimler arasındaki dolaysız ilgiyi doğrudan ilişkiyi gösterir.

Sosyoloji Tarihi-N.Sazi Kösemihal-Remzi Kitabevi, s.286.

Burada, olayların değişmez bir biçimde birbirini izlemesi ilkesi, ilkelinsanın hiçbir biçimde, şans, kaza v.b. ihtimâllere yer vermediğini gösterir. Bu konuda Frazer ;"....Olayların tevâlisi tam manasıyla muntazam ve muayyen olarak kabul edilmiş değişmez kanunlarla tayin ediliyor olarak görülmüştür. Ve bu tevâli ameliyesi kâti olarak önceden kestirilebilir ve hesap edilebilir. Kapris, şans ve kaza unsurları tabiatın seyri içerisinden çıkarılmış, kovulmuştur."(1)

Bu ilkeye göre, İlkel insan olayların gelişiminde başka bir ihtimâle yer vermemektedir. Sonuç hep aynı olacaktır, değişmiyecektir. Örn.Gök gürledikten sonra yağmur yağmasını beklemekte bunun dışında başka bir sonuç düşünmemektedir.

Diğer yandan, Frazer, İlkelin dünyayı algılamasında 2. ilkenin Eşya, cisimlerin uzaktan birbirlerini sempati ile etkilemeleri olduğunu belirtiyor. Bu ilke ile bir cisim, parçalansa, bölünse dahi, yinede her bir parçası, bütün ile daima sempatik ilişki içinde olacaktır. Ve parça üzerine gelebilecek eylemler bütünüde etkileyecektir. Böylece cismin kendisi ile bir parçası daima bitişiklik ilkesi içinde kalmaktadır.

Frazer'in ortaya koyduğu bu iki ilke, ilkel insanın doğayı kavramasında kendinegöre rasyonel düşüncesinin olduğunu göstermektedir. Çünki bu iki ilke içinde doğadan ayrılmış bir yan ya da olay yoktur.

Malinowski; Malenezye'da Trobriand yerlileri üzerine yaptığı incelemelerde, ilkelin rasyonel bilgisini, doğa ile girdiği ilişki sonunda elde ettiğini saptıyor.

" Çalıları temizleyeceği, yakacağı, ot alacağı, asma nevinden olan bitkilerin hizmetini yapacağı zamanı uygun bir şekilde tespit etmek zorunda olduğu için, bütün bu işlerde hava, mevsim, bitki ve toprak hakkında sarih bir bilgi ile hareket eder. Bu bilgisinin doğru ve güvenilir olduğuna kânidir."(2)

Bununla birlikte ilkel insan, bütün işlemlerini bilgisi ile yürütmesine rağmen, bazı hesap edilmeyen durumlarında olabileceğini bi-

---

(1) Sosyoloji Dergisi- Sayı:9.

(2) A.g.e.

lebilmektedir. Bu durum, Frazer'deki, ilkelin doğayı kavrayışındaki ilkeye ters düşmektedir, Burada ilkel şans, kaza v.b. ihtimâllere yer vermezken, Malinowski gözlemleri sonucu, ilkelin işlemlerinde, hesap edilemeyen tesirlere yer verdiğini göstermektedir.

Malinowski, ilkelin rasyonel bilgisinin doğa karşısında yaşam mücadelesinden elde ettiğini ve bu bilgilerin onun hayatta kalmasını da sağladıklarını belirtiyor.

Sonuç olarak şunu söyliyebiliriz. İlk görüşü ele alan yazarlarda, ilkelin dünya görüşünü belirleyen rasyonel olayların ölüm, rüya, uyku, baygınlık gibi, insan psikolojisinin ortaya koyduğu doğal olaylar olmakta, Diğer taraftaki 2. görüşte ise, ilkel insanın rasyonel bilgisi doğadaki somut eylemlerinden meydana gelmektedir.

II. B Ö L Ü M

RASYONEL İLİŞKİLERDEN BÜYÜ MİSTİSİZMİNE YÖNELME

İlkel insan, Doğa ile girdiği çeşitli ilişkilerde elde ettiği rasyonel bilgiler, onun hayatta kalmasını sağlayacak derecede yeterli olurken, öte yandan doğa, ilkel için halen bir sır niteliğinde idi. Doğanın sırrının çözülmesi, milyonlarca yıl gerektirirken, ilkel için bu durumun çözümü mistisizme kaymakla mümkün olabiliyordu.

İlkelde büyü konusunu ele alırken, büyünün karakterini belirleyenin mistiklik olduğunu belirtmemiz gerekir. Ancak büyünün işlemleri ve gerçekleştirmek istedikleri rasyonel olana dönüktür. Rasyonel Rasyonel gözlemler, denemeler sonucu ortaya çıkmıştır. Bütün rasyonel işlemlerin yapılabilirliği doğada değil, özel güçlerde aranmıştır. Büyü'yede mistik karakteri veren nokta burasıdır .

Bu bölümde mistikliğin nasıl bir inanç olduğuna bakmadan sadece ne biçimde, hangi şartlar altında belirlenmiştir ona bakalım.

Frazer; İlkelin doğayı kavrayışındaki ilkeleri belirlerken, mistisizme kayışınıda göstermektedir. Buna göre, ilkel insan, doğada, olayların hiç kimsenin müdahalesi söz konusu olmadan değişmez biçimde birbirlerini izledikleri ilkesini ortaya koymaktadır. Bu ilke, ilkel insan'ın olayların gelişiminde hep aynı neden ve sonuçların meydana geleceği düşüncesinden doğmuştur. Bir başka ihtimale yer verilmemesi ilkel insanı belli bir yanılgıya götürmüş ve nedenleri taklit etmek suretiyle istenilen sonuçları meydana getirebileceğine inanmıştır. Ayrıca, doğa'da olayların birbirini izleyen görüntülerini takip ettiğinden gerçek neden ve sonuçlarıda görememektedir. Bu nedenle, benzer ile esas olayı birbirinden ayırt edemez. Ve doğa olaylarını taklide çalışır.

İlkel insanın doğayı kavramasındaki ikinci ilke eşya, cisimler, uzaktan birbirlerini sempati ile etkilerler ilkesidir. Buradaki bütün ile bütüne ait parçanın uzakta olsalarda birbirlerini etkileyecekler düşüncesi ilkelin, bütüne ait bir parça üzerinde istediği iş-

lemi yapmak suretiyle bütünüde etkileyeceği düşüncesini doğurmuştur. İlkel insanın buradaki yanılgılara düşmesi, onun doğayı egemenliği altına almak eğiliminde olduğunu gösterir. Bu ilke, büyünün temelinde yatmaktadır. Aynı zamanda ilkel insanın doğal olayların gelişimini takip etmediğinin ve doğa karşısındake aczi, kendine göre doğal olayların gelişimini çizmesi ve bir gerçek dışılığa girmesi onun, büyüdeki mistik olayı nasıl benimsediğini gösterir.

Bu durum Malinowski'de nasıl oluşuyor ; Malenezya'da Trobriand yerlileri üzerinde yaptığı incelemesinde, yerlilerin rasyonel ilişkilerinde her zaman için, hesap edilemeyen tesirlere yer verdiklerini görmüştür. Gündelik yaşamlarında belli bir bilgi ile hareket eden yerliler, hayati tehlike arzeden ve bilgilerinin az olduğu durumlarda irrasyonel olan Büyüye başvurmuşlardır. Bu nedenle mistik düşüncenin temel teşkil ettiği büyünün, Malinowski'ye göre işlevi sosyolojiktir. Rasyonel olana hezmit etmektedir."....ilkel din, mitos ve sihrinin fonksiyonu, Durkheim'de olduğu gibi sosyolojiktir. Sosyolojik olan ise, sosyal tesanüd ve kozmik harmoni hissini arttırmak için duyulan heyecan ihtiyaçlarının rasyonelleştirilmesine hizmet eder. Bu takdirde prelojik olarak görülen kutsal saha verileri açıkca irrasyonel olan düşünce ve pratik, rasyonel sosyal fonksiyonlara hizmet etmiş olur. Ve lojik, prelojik tefrikide ortadan kalkmak temayülünü gösterir."(3)

Mistik olanın, rasyonel olana hizmet etmesi, aynı zamanda, ilkelin bu işlevi yerine getirecek bilgi ve beceriden yoksun olması dolayısıyla ortada kalan boşluğu doldurmak için belli bir tepki göstermesidir. Bu tepkide mistik olana kaydığı, büyüye başvurduğunu gözlemiştir.

Freud'un açıklamalarında ise daha değişik bir durumla karşılaşıyoruz. Büyü'nün çıkış noktasını psikolojiye dayanarak açıklamaktadır. Mistik bir oluşum olan büyü kendini ne gibi bir gereklilikle belli etmektedir.

---

(3) Sosyoloji Dergisi-Sayı: 9- İptidailarde kutsal ve kutsal dışı sahalar ayrılığı-Turhan Yörükan.

Freud, ilkel insan zihniyeti ile bir çocuğun düşüncesini bir tutuyor. Her ikisinde de isteklerin tatmin edilmesinin benzer olduklarını belirtiyor. " Bir kimseyi sihir yapmaya götüren nedenlerin, isteklerin itişi olduğu meydandadır. Ancak ilkel adamın kendi isteklerinin gücüne karşı büyük bir güveni vardır. Sihir kullanarak elde ettiği şeyler, sırf bu işleri arzu ettiğinden dolayı yapılması gereken şeylerdir. O halde sihrin aslında isteğin büyük bir rolü vardır" " Buna benzer şartlar altındaki ancak henüz eyleme geçmeyen bir çocuk vakasını tahlil ettiğimizde, çocuğunu önce kendi isteklerini birtakım "Hallucınatıon"larla gerçekten tatmin ettiğini, yani bu "Hallucınatıon" larda çocuğun duygu organlarının merkezinden gelen tembihlerle kendini tatmin edici bir durum yarattığını göstermiştik, ilkel adam ise başka bir yol biliyor. İsteklerine bir eylem itisini yani iradeyide katıyor. Daha sonraları isteklerin tatmini uğruna dış dünyada değişiklikler yapacak olan bu irade, ilkel adamda isteklerin tatminin timsali oluyor. Bu tatmin hareketi " Hallucınatıon" larla elde edilebiliyor. Tatmin olmuş isteğin bu şekildeki timsalleştirilmesini çocukların oyunlarına benzetebiliriz"(4)

Freud'a göre, ilkel insan'da isteklerin zorlaması ve bunu meşru yollardan gerçekleştirememesi, onu, normal olandan, ayrı bir düşünce anolojisine sokmakta ve bu düşünce içersinde büyü yapmaktadır. İlkel insanın ayrı bir düşünce'ye girmesi, bu düşüncenin de isteklerinin bazı güçler vasıtası ile gerçekleşebileceğine inanması biçiminde tezahür etmesi, ilkel insanın buradaki mistik düşünceyi, nasıl benimsediğini gösterir.

Mistisizmi, Mana kavramı çerçevesinde yorumlayan yazarlardan Mauss ve Hubert'e göre, Mana zihinsel, deneysel hiçbir şey taşımaz, sadece toplumun duygularını, ihtiyaçlarını, isteklerini bildirir. Mana ve büyü ; birlikte yaşıyan bireylerin, ortak istek, korku ve heyecanlarının ürünüdürler. Ayrıca, Mana inancı, toplumun ortak değer, ihtiyaç v.s. ilişkilerinin heyecan temelinde doğurduğu etkileşim güçlerinden meydana gelen bir inanç olduğunu vurgulamışlardır.

---

(4) Totem ve Tabu- Freud.

Bergson'a göre ise ; Bu Mana inancının gerisinde duran neden Psikolojiktir. Söyleki, insanlığın belli bir döneminde doğayı egemenliği altına alamayan zekâ'nın duygusal isteklerinide gerçekleştiremeyince, bir içgüdüsel tepki ortaya koymasıdır. Bergson; zekânın duygusallığı ile şunu kasdediyor ; Zekâ'nın ; toplumda içgüdüyü ürküten yıkıcı gücü bulunduğunu ve zekâ'nın ölümden kaçınılamıyacağı düşüncesi olduğunu belirtiyor. Bergson büyü konusunu, statik din içinde ele almıştır. Ve Statik din[x] ile büyü, zekânın cesaret kırıcı tasarımlarına karşı birer güvenlik önlemi, ve koruyucu tepkilerdir. Kaygıya, korkuya, huzursuzluğa karşı alınan bir takım güvenlik önlemleridir. Burada büyününde avutucu bir nolü vardır.

Sonuç olarak Frazer'in ilkelde doğayı kavrayışının sonucu bir yanılgı'nın doğması Malinowski'de, doğa ilè ilişkisi sonucu belirli bir işlev görmesi sonucu doğmakta ve Freud'da ve diğer yazarlarda ilkel insan'ın isteklerinin itmesi sonucu psikolojik olarak mistik yaşantının oluştuğu görülüyor.

Yazarların her birinin ayrı noktalara temas ettikleri görülmekle birlikte, yine iki ayrım yapılabileceği belli oluyor. Frazer ve Malinowski'nin belirledikleri ilkel insanın doğayla olan ilişkisi, Freud ve diğerlerinde, insan istekleri Psikolojik durumun mistik yaşantıyı belirlediği gözlemlenebiliyor.

---

x) Statik Din : Bergson'a göre, içgüdüye dayanan kapalı toplumların dinidir. Bir de dinamik din vardır, bu da Mistik sezgiye dayanan açık toplumlarda görülür. Bu ikisi içinde Büyü, Statik din ile beraber ele alınır. Bu iki din arasında hiçbir anlamda geçit yoktur.

Sosyoloji Tarihi-N.Sazi Kösemihal.

BÜYÜDE MİSTİSİZMİN ANLAMI :

Bu tür bir mistik inanç'ta, üstün güç düşüncesi nasıl şekilleniyor, özellikleri nelerdir ve ilkel denilen insanla nasıl bir ilişki içindedir ?

Frazer, ilkel insanın, doğayı algılamasında, esas olaylar ile benzer olayları birbirinden ayırtedememesi ve belli bir yanılgıya düşmesi, doğal olayları taklide yöneldiğini ya da bazı eşyalar üzerinde işlemler yaptığını belirtmektedir. Bu durum ilkelin mistik inancını da ortaya koyuyor. Bu inanç, doğa çerçevesinde gerçekleşmekte yönetilmek ya da yönlendirilmek istenilen doğal olaylar olmaktadır.

Bu durum Malinowski'de nasıl oluşuyor ;

Malinowski, Büyü düşüncesinin meydana gelişinin bir sosyal işlev sonucu olduğunu söylemektedir. Büyünün bir sosyal fonksiyonu yerine getirirken gücünü ortaya koyduğunu söylemekte, büyü gücünün dışında varolan çeşitli güç'lerin Örn.Mana'nın büyü ile bir ilgisi olmadığını belirtmektedir.

Büyü mistik düşüncesinde esas olan, büyüsel gücün bir sosyal fonksiyonu yerine getireceğine dair inançtır. O halde büyüsel güç nedir sorusu sorulabilir. Buna büyünün erdemi diyebiliriz. " Büyünün gerçek erdemi, Malenezya'da olduğu gibi, büyüsel söz ve töreninde tespit edilmiştir. Herhangibir şey içinde taşınamaz. Sadece tamamen sınırlanmış metodu ile taşınabilir. Hiçbirzaman bütün yollarda iş görmez, sadece geleneğin çizdiği yollarda iş görür. Fiziksel güç halinde görünmiyeceği gibi, insanın gücü ve tamlıkları üstündeki etkisi son derece sınırlı ve belirlidir"(5).

Malinowski, büyüsel gücün bir sosyal fonksiyonu karşılamada yardımcı olduğunu söylerken, bu fonksiyonları söşye belirlemektedir; " İlk insan herşeyden önce pratik amaçlar için, doğanın gidişini yönetmeye çalışır. Bunu da dinsel törenlerle ve büyüyle doğrudan doğruya yapar. Rüzgârı, havayı, hayvanları ve ekinleri isteğine boyun eğdirmeye çalışır. Çok sonra ancak büyü gücünün sınırlılığını görünce korku ya da ümit içinde yalvararak ya da meydan okuyarak daha yüksek varlıklara başvurur. Yani cinlere, ataların ruhlarına ya da tanrılara"(6)

---

(5) B.Malinowski, Din, Bilim ve Büyü, s.53

(6) " " " , s. 3

O halde Malinowski'de, ilkel insan, büyü mistikliği, büyünün kendi içindeki gücünde, erdeminde saklı olduğunu bilmektedir. Ve bu güc'ün doğrudan doğal olaylarla ilişkili olduğunda gözlemlerinden anlaşılmaktadır.

Freud'un bu konuda görüşleri şöyle gelişiyor ; Öncelikle büyü ile sihri birbirinden ayırmıktadır. Büyü ; Belli şartlar altında insanlara nasıl muamele ediliyorsa, ruhlarada öyle muamele etmek suretiyle onları hoşnut etmek, uzlaştırmak, iltimaslarını kazanmak, gözlerini yıldırmak, güçlerini ellerinden almak, kendi irademiz altına sokmak suretiyle üzerlerine etki yapmak sanatıdır"(7) Sihrin ise ruhlarla ilgili olmadığını ve bilinen psikolojik usullerin kullanılmadığını, özel araçlar kullanıldığını belirtir. Sihir çok çeşitli maksatlara yarar. Doğa olaylarını insanın iradesine bağlar. İnsanı düşmanlardan ve tehlikelerden korur. İnsanlara düşmanlarını zararlandırma gücü verir.

Büyüde doğrudan doğruya ruhları denetleme, yıldırma, etkileme gibi doğrudan bir ilişki söz konusu iken, sihirde doğa olaylarının kontrolü ve daha ziyade insana yönelik eylemlerle ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle, Büyü, doğaüstü güçlere karşılık düşerken, sihir doğal güçlere karşılık düşmektedir.

Freud, sihiri animist devrenin bir tekniği olduğunu söylemektedir; ".....çünki, cinlere karşı gösterilen mummele çeşitleri arasında sihir nevinden olanlarda görülmüştür. Ayrıca sihirin tabiatın canlılaştırıldığı yerlerde kullanıldığıda görülmüştür." (8)

Bu dönem herhalde Animatizm devresi olmalıdır. Şöyle söylemektedir; " Animizm'in tekniği olan sihir, açık ve yanılmaz bir şekilde psişik hayatın kanunlarını, eşyanın realitesi üzerine zorlamak eğilimini gösterir. Bu hal ruhların henüz daha bir rol oynamadıkları ve henüz sihir işinin objeleri olarak alınabilecekleri şartlar altında oluyor. Şu halde, sihrin kabul ettiği esasların kaynağı Animizm'in

---

(7) Freud, Totem ve Tabu, s.110.

(8) A.g.e. , s.110

çekirdeği olan cinler kuramının kaynağından daha eskidir."(9)

Freud sihir ile büyü'yü ayırt ederken her birinin dayandığı temel güçleri de birbirinden ayırıyor, fakat aynı zamanda bu birbirinden ayrılan güçler, ilkel zihninin belirli evrelerine tekâbül etmektedir. Buna göre doğal güçler, ilkel düşüncesinin Animatizm evresine, doğaüstü güçlerde Animizm evresine tekabül ederler. Buna göre, sihir ; doğal füçlere ve Animatizm evresinde ortaya çıktığını, ancak ruhların temel alındığı Animizm devresindede görüldüğünü söyliyebiliriz. Büyü'de, bu düşünce içinde, doğa üstü güçlere dayanan, Animizm devresinde ortaya çıkmış bir teknik olmaktadır.

BÜYÜ'YÜ MANA İNANCINA GÖRE AÇIKLIYANLAR :

Buraya kadar, büyü'de mistik olan ögenin yazarlara göre, doğal ve doğaüstü güçler olmak üzere iki tip ayırım yapıldığını gördük. Bu kısımda, büyü'de mistik olan öge'nin bir doğaüstü güç olan Mana inancını ele alıp, büyü konusunu açıklamaya çalışanları izleyelim. Burada inceleyeceğimiz husus, Mana denilen doğaüstü güc'ün nitelikleri ile bu güc'ün büyü ile ilgisidir.

Mana[x] gücünün doğaüstü bir güç olduğunu söylerken, aynı zamanda sınırlarıda çizmek gerekiyor, bu gücün içkin nitelikli olduğu konusunda hemen herkes birleşmektedir. Ancak, kutsal olma özelliği yoktur. Bu tarihsel olarak daha sonraki devirlerde görülmektedir.

Codrington ; " Mana denilen, bu doğaüstü güç, kuvvet, bütün dünyaya yayılmış kutsallık, aşkınlık niteliklerinden sıyrılmıştır?"(10)

Mauss ve Hubert ise ; Büyüye ilişkin, doğaüstü güç, totem olarak belirlenmiştir. Ancak içkin niteliklidir demektedirler.

---

(9) A.g.e.

(x) Mana : Kelimenin aslı Polinezya'da Mana-(Mistik ve Mâjic)'den gelmektedir. Bazı insanlarda, hayvanlarda, bitkilerde ve doğa ögelerinde alışılmışın dışında birtakım belirtiler ve fonksiyonlarla kendini gösterenk mistik ve majik bir kudret, en çok tanrıların ve doğaüstü kudretlerin Mana ile yüklü olduğuna inanılır. Bu güç, onlardan şeflere geçer, şeflerde bunun toplumiçindeki yerlerini gözönünde bulundurarak kabile üyelerine geçirirler. Çeşitli temrin ve işlemlerle de elde edilebilen Mana olumlu yanıyla insanlara yarar sağlarken, olumsuz yanıylada zarar verebilen iki değerli bir güçtür. Bu bakımdan, Mana ile dolu bulunan kimseden ya da eşyadan kaçınmak gerekir. Majinin geniş alanı Mana inancıyla beslenmiş ve gelişmiştir. 1899 yılında ilk kez R.H.Codrington tarafından kullanılan bu terim kapsadığı ve karşıladığı anlam bakımın-

Mana'da genel bir kutsallık olduğunu belirten Durkheim, görüşlerini şöyle ifade ediyor :

Büyü ve dinin kökeninde kutsal Mana inancı yatar. Kutsal Mana'nın diğer özellikleri ise ; Sınırsız anonim bir güç olması ve fizik kuvvetler gibi, kişisel bir özellik taşımamasıdır. Gurwitch ; Mana'nın doğaüstü içkin nitelikli bir güç olduğunu, bu içkinliğin, Mana'nın etkilediği varlıklara göre, içkin olduğunu, yani içkinlik vasfını, karşısındaki varlıkla olan ilişkisinden aldığını belirtiyor. Bu ilişkiler, dostluk, onun buyruğu altına girme onunla beraberken çoğalma, azalma v.b. ilişkilerdir.

Mana'nın içeriğinde, içkin nitelikli, kutsal olmayan, doğaüstü güç olmasının yanısıra biçimlenmesi nasıldır ?

Codrington ; " Mana belirli bir şey'de veya madde'de değil, herşey'de bulunabilir", ona göre ; "dış dünyayla ilgili şeylerde bulunan, Mana büyü karakterini taşır "(11)

Bu durum Bergson'da şöyle cereyan ediyor ;" Canlı, cansız varlıkların yüklü oldukları veya yüklenmeğe yetenekli oldukları " Mana " dene " insan seyyalesi " sadece büyü'ye aittir."(12)

Lehmann'da, büyü'ye ilişkin mana, hayvan, bitki ve cansız varlıkların manasıdır. Bu ise ; insan bilincinden bağımsız, tüm doğaya yayılmış, doğaüstü nitelikte güçler, hemen herşeyde bulunabilir. Kaya, bitki, hayvan v.s. Ancak bu varlıklarda bulunması, bu varlıkların niteliklerinden değil, tamamen doğaya yayılmış, doğaüstü niteliklerin, bu varlıklarda ortaya çıkmasıdır.

---

dan dimamizm inancının Polinezya ve Malenezya'da görülen özel bir biçimidir. Bu inanç, biraz daha değişik olarak çeşitli yerlerde, çeşitli adlar altında görülmektedir.(Orenda, Manitu, Wokanda, Megbe, Elima)

Etnoloji Sözlüğü -Sedat Veyis Örnek, D.T.C.Fak.Yay.s.161.

(10) Sosyoloji Tarihi-N.Şazi Kösemihal, Remzi Kitabevi, s.291.

(11) A.g.e., s.292.

(12) A.g.e.,

Mana'nın, değişik varlıklara yayılması fikri, Gurwitch'de, Mana'nın yaratılabilirliği biçiminde tezahür etmiştir. Ve Mana'nın yaratılabilid olması aynı zamanda da çeşitli manaların birbirleri ile değiş tokuş yapma imkânınıda sağlar, demektedir.

Gurwitch; " Mana doğaüstü bir güçtür, ancak biçimlenişi itibariyle kişilik veya kişilik dışı olabilir. Mana bu biçimlerde, ilişkiye girdiği varlığın türüne göre bireysel veya kollektif nitelik alır. Burada kollektif nitelikli olan, zümreye ait olandır. Ancak kişilik dışı yani tüm zümreden bağımsız, varolan bir güç durumunda değildir. Örn: Yaş grupları erkekler klübü v.b. örgütlenmelerde görülür, diyor.

Demek oluyorki, Mana denilen güç, doğa içinde varlıklara girmekte, yayılmakta ya da bazı özel işlemlerle yaratılabilmektedir. Belli bir kişiliği olmayan, kişiliksiz, Anonim bir güç niteliğindedir.

Buraya kadar, Mana'nın özelliklerini belirledikten sonra, büyüsel işlemler ile bu güç arasında nasıl bir ilişki vardır ona bakalım ;

Codrington'a göre ; " Her çeşit büyü'ye egemen olan Mana'dır. İnsanlar, doğa kuvvetlerini ancak mana ile yönetebilirler (yağmur, fırtına, hastalık, sağlık v.b. hep bu kuvvetten gelir). Kısası, büyü denen şey, hep bu mana inancından doğar."(13)

Bergson'da ise, Mana'yı ilkellerin doğadan yardım beklemesi ile doğada bazı güçlerin olduğuna inanması biçiminde yorumlar. Büyü'nün yapılabilmesi için, ilkel insanların emrinde olduğunun, insanların etrafında döndüğünün ve doğanın insanın isteklerini amaçlarını kavrayan, yerine getiren ve insanların bu güce egemen olabilecekleri bir takım güçlerin bulunması ile büyü yapılabilir demektedir. Kısacası, Mana eşya'yı büyü'nün işlemlerine uymaya zorlayan güçtür.

Lehmann'da hayvan, bitki ve cansız varlıkların manasının, özel büyüsel işlemlerle Mana tangataya bağlanabilir. (Kısaca Mana tangata : Bireyler ve zümreler arasındaki ilişkilerde etkinlik sağlayan güç, aynı zamanda bu güç, hem bireye, hem de zümreye ait olabilir. Bireysel mana yeteneği, kollektif mana'da, toplumsal güç anlamındadır.)

Bu durumda Mana'nın da kontrol altına, istenildiğinde ondan yararlanılabileceği anlaşılıyor.

---

(13) A.ge.e., s.292.

Mana gücü'nün büyü işlemlerinden ayrılmaz yanı, onun mistik yanını oluşturmasıdır. Ancak bu mistisizm'de daima doğaya dönük somut eylemler vardır. Yani Mana denilen güc'ün, eylemleri daima somut istemlerden kaynaklanır. Somut istemler bilindiği gibi, ilkel insanın doğadan, kendisinin yapması mümkün olmayan istemlerdir. Örn. Yağmur yağmasını istemek gibi. Burada, insanlara yakın içkin nitelikli mana, birtakım işlemler (ki-bunlar büyü'dür-) yapılarak insan iradesinin yönlendiriciliği altında istenilen eylemleri gerçekleştirmesi beklenir. Kısacası, Mana gücü ile, büyü işlemleri arasında bu türden bir ilişki mevcuttur. Mana gücü ilkelin yaşantısında ortaya çıkardığı mistisizmdir. Bununla somut istemler doğrultusunda ilişki kurulmak istenmesi, büyü işlemlerini doğurmuştur, diyebiliriz.

SONUÇLAR : Buraya kadar, ilkelin rasyonel yaşantısından, mistikliğe nasıl yöneldiğini ve mistik olan güç ile nasıl bir ilişki içinde olduğuhu, yazarların görüşleri çerçevesinde aktarmaya çalıştık. İzlenen gelişimde şu sonuçları sıralıyabiliriz.

A)- Frazer ve Malinowski'nin, ilkelin rasyonel yaşantısının doğa ile girdiği ilişkiler olduğu buna karşılık Freud, Tylor v.d. dikkate aldıkları rasyonelliğin ilkelin psikolojisi olduğu görülmektedir.

B)- Buradan yola çıkarak, ilk görüşcüler, ilkelde Mistikliği belirleyenin doğa ile girdiği ilişki biçimi derken diğer görüşte olanlar, bunun ilkelin psikolojik durumundan kaynaklandığını söylemektedir.

C)- Mistik olan nedir sorusuna da, ilk görüşte olanlar, doğal güçler, (Rüzgar, güneş, fırtına v.b.), doğal olaylara yönelme olarak belirlerken diğer görüştekiler doğaüstü güçler ve bunları yönelme demişlerdir.

D)- İlkelin bu güçler ile olan ilişkisinde, her iki görüşte de denetleme, yönetme biçiminde uygunluk sağlamaktadır.

RASYONELLİKTEN MİSTİKLİĞE YÖNELME'DE İLKELİN PSİKOLOJİSİ :

İlkelin doğayla olan rasyonel ilişkilerindeki aksaklıklar, ilkeli irrasyonel ya da mistik bir davranış olarak büyü'ye götürürken, aynı zamanda bu aksaklıklar, ilkelde psikolojik etkilerde yapmaktadır.

Burada meydana gelen duygusal değişiklik ne yönde olmaktadır. Ve bu duygusal temel mistik olan mana inancına nasıl götürmektedir ?

İlk soruya verilecek cevabın heyecan temeli olduğu söylenebilir. Ancak bu heyecanın, hangi yönde yani nasıl bir türü ile mistisizme doğru kaydığı incelenebilir.

İlkelin dünyasında heyecanı doğuran somut ilişki, ilkelin istekleridir. Ancak bu istekler, doğadan elde etmeyi başaramadığı, bilgisinin ve gücünün yetmediği istemler olmaktadır. Burada Mauss ve Hubert şöyle söylüyor ; " Mana istekleri, duygusallığı, değerlere olan eğilimi temsil eder. Mana, değerleri karşılayar bir terimdir. Bunlar, şiddetli istek ve heyecan hallerinin harekete getirdiği güçle mıknatıslar gibi bir etki meydana getirirler ."(14)

Burada görülmektedirki şiddetli isteğin, heyecan faktörünün yanında ya da onu meydana getirmesinde Mana inancı açısından önemli bir rolü vardır.

Bu durumu izah eden Freud, ilkel insan ile bir çocuğun zihniyetinin benzerliğini söyler. Çocukta, istekler, birtakım "Hallucination" larla tatmin olurken, ilkel adam'da iradî bir eylemle dış dünyada değişiklikler yapmayı umarak yarattığı " Hallucination"larla tatmin olmasıdır. İlkel insanın bu hareketi, isteklere veya onlara dayanan iradeye ve isteklerin yöneldiği yöne pek fazla değer verilmesinin tabii bir sonucu olduğunu da belirtiyor.

Freud'da ilkelin isteklerini abartması sonucu, bu isteği tatmin edici bir hayali canlandırmasıdır. Yani gerçekte yapamadığını, normal ilişkiler içinde başaramadığı istemlelerini bir hayal neticesinde başarmış inancına ulaşmasıdır. Bu anormal durumu oluşturanında temelinde isteklerin abırtılması/aşırılaştırılmasının yattığı görülür.

---

(14) Sosyoloji Tarihi, N.Sazi Kösemihal, s.292.

Malinowski'nin belirmesinde'de, ilkelin, isteklerinde ısrarlı bir tutum izlediğini ancak bunu gerçekleştirecek bilgiden yoksun olmanın, onda belli bir tepkiye yol açtığını görüyoruz.

Yaptığımız alıntılardan da görüleceği üzere, yazarların üzerinde durdukları temel noktanın istek ve bunun üzerinde ilkelin ısrarlı bir tutum izlemesidir.

İlkelin, doğadan karşılayamadığı istemlerini, soyut bir güçten istemeye yönelmesi sırasındaki duygusal durumunun heyecan hali olduğunu belirttik. Ancak bu heyecanda korkunun da bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

Mauss ve Hubert ; "....Kısacası Mana ve Büyü, birlikte yaşıyan bireylerin ortak istek, korku ve heyecanlarının ürünüdürler." (15) Burada korku'yu doğuranın, ilkelin doğaüstü güçlere yönelmesi olduğunu söyliyebiliriz. Bir anlamda da korku, bu güçlerle birlikte gelmektedir.

Bu konuda, Gurwitch şunları söylüyor; Doğaüstünün duygusal katagorisi korkudur. Bu da iki anlamı içerir. a)- Üstün gücün verdiği korku-Bunalım b)- Adi korku. Bu iki tip korku, din ve büyü'de değişmektedir. Doğaüstü güç karşısında bunalım duygusu, daha çok din'de görülmekte, diğer yandan büyü'nün karşıladığı doğaüstü güç'te, içkinlik vasfı ağır bastığından adi korkunun olması daha muhtemeldir.

Bu durum Malinowski'de biraz daha değişiktir. Söyleki Malinowski Büyü'de doğaüstü güç olduğunu kabul etmediğinden ilkelin heyecanında bir korku yerine tam tersine bir tepki doğurduğunu söylüyor, buna bir karşı koyma oluşturduğunu belirtiyor.

Malinowski, " kendi durumundan ve ondan doğan, heyecan geriliminden çıkan her büyü cinsi kendiliğinden gelen, düşünce akımı ile, insanın kendiliğinden olan tepkisinden ileri gelmektedir. İnsanın boşluğa düşmesi ile heyecan geriliminde yaşaması, bunun getirdiği düşünce ile kendiliğinden oluşan tepki büyü'yü oluşturmaktadır. Ya da

---

(15) A.g.e. s.293

tepkinin kendisi büyü olmaktadır. Bu durumun içinde doğaüstü güç, bu güce yalvarma, ondan yardım isteme, korkutma v.s. yoktur.

Sonuç olarak ; Büyü'de doğaüstü güç düşüncesini kabul eden yazarlar, ilkelin psikolojik davranışı açısındanda doğa ile ilişkisinde, girdiği heyecan gerilimi, onu doğal ilişkilerinden koparıp soyut doğa üstüne götürmektedir. Buradan, yaşadığı heyecan gerilimi korku ile karışık bir hal almaktadır.

BÜYÜ TÖRENLERİ :

Büyü, açıklamalarında, en önemli temel ayırım, doğal güçler ve doğaüstü güçler ayırımında yatmış olduğundan, büyü törenlerinin yorumlanmasındanda bu temel ayırımdan kaynaklanan farklılaşma görülür.

Öncelikle ; büyüsel törenden anladığımız Büyü işlemlerinin yapılış biçimi" dir. Frazer, büyü işlemlerinin yapılış biçiminin doğayı taklide dayandığını belirtmekte, ancak bu taklitte, erişilmek istenen amacın taklidi olduğunu da vurgulamaktadır.

" Taklit büyüsünde en çok görülen pratik; yakma, kesme ve par çalama ile ilgili olanlardır. Bu tipte en çok kullanılan malzemede, zararı ya da ölümü istenilen kimsenin resmi ağaçtan, çamurdan, balmumundan v.b.yapılmış figürüdür."(16)

Burada, büyü inancında, doğa güçlerinin olduğunu kabul eden Malinowski'de Frazer'le birlikte, büyü işlemlerinde, doğanın taklidine dayandığını kabul etmekle birlikte taklit edilenin istenilenin sonucu yani amaç olmaktan çok, yapanın duygusal durumunun taklit edildiğini söylüyor. "....Böylece, başka türlü kara büyülerde, büyücünün timsali olan bir bebek veya nesneyi törenle yaralaması, sakatlaması veya yok etmesi töreni, herşeyden önce açıktan açığa bir öfke ve nefret ifadesidir. Öte yandan aşk büyüsünde büyü yapanın gerçekten veya sembolik olarak sevgiliyi veya onun timsali başka bir şeyi tutması, okşaması v.b. gerekiyorsa sağduyusunu kaybeden, tutkusunun altında ezilmiş, kalbinden vurgun bir aşığın davranışını taklid eder. Savaş büyüsünde öfke, saldırış gazabı, savaşma tutkusu heyecanları sık sık ve ekseri doğrudan doğruya ifade edilir. Dehşet büyüsünde karanlık ve şeytanın güçlerine karşı yönelen vücuddun ruh kovmada büyücünün sanki kendisi korkuya uğramış gibi ya da hiç olmazsa onunla şiddetle savaşıyormuş gibi hareket eder. Bu törende ekseri, çığrışmalar, silaha davranıp meydan okumalar yanan meşaleler yer alır."(17) Malinowski; "Bununla birlikte hakim bir unsurun bir heyecan ifade ettiği bu törenlerden başka törenin amacını taklid ettiği başka törenlerde vardır.

---

(16) 100 soruda,İlkellerde, din, büyü, sanat, efsane- Sedat Veyis Örnek, s.142.

(17) Büyü, Bilim ve Din- B.Malinowski, s.48

Malenezyalıların kara büyüsünde büyüye son veren özel bir tören vardır. Büyücü sesini kısar, ölen birinin çıkaracağı bir hırıltı çıkarır ve ölü gibi kaskatı yere düşür."(18)

Frazer ve Malinowski'nin belirledikleri aynı olayın (Taklit'in) değişik biçimlenişlerde olduklarıdır. Biri amacın kendisini taklid ederken diğerinde yapanın duygusal durumunun taklid edildiğini belirtmektedir. İşte bu yapılan taklit işlemleri büyüsel törenleri oluşturmaktadır. Ancak bu işlemlerin yanında büyüsel tören içinde doğal güçleri egemenlik altına almak için buyuruculuk ritüelleri vardır.

Frazer ; " Din adamlarının aynı zamanda büyücü olmaları ve din törenlerinde hem bir buyruk'un, hem de bir yalvarmanın bulunması, büyünün dinden önce geldiğini kanıtlar."(19) " Büyücü buyurur, din adamı ise yalvarır" diyerek bu durumu açıklıkla ortaya koyuyor.

Diğer yandan, büyü'de doğaüstü güçler olduğunu kabul eden düşünürler, büyü törenlerinin bu güce yönelme, bu gücü egemenlik altına alma, ona buyurma ve onu yaratmaya yönelik hususu çerçevesinde şekillendiğini ve işlemlerin bu durum gözönüne alınarak yapıldığını belirtiyorlar.

Buyuruculuk niteliğinde olan büyü törenlerinin bir başka özelliği de, örgütlü olmamalarıdır. Mauss ve Hubert, "....Buna göre büyü örgütlü biçimde yapılmaz, gizli, özel ve gizemli bir biçimde yapılır ve giderek yasak törenlere kadar varır."(20)

Öte yandan Gruwitch'de bu hususta bazı noktalar yakalamıştır: " Levy Bruhl'un ilkel anlayış karakteristiği olarak gördüğü " mistik kalıtım" Mana'nın temelli niteliklerinden biridir."(21)

Demek oluyorki, Mana'nın doğaüstü bir güç olmasından ötürü, büyü törenlerine katılım mistik nitelik taşımıktadır. Bir başka iddiada, büyü törenlerinin bireysel nitelik taşıdığıdır. Bu konuda Durkheim

---

(18) A.g.e., s.50.

(19) Sosyoloji Tarihi-N.Sazi Kösemihal, s.288.

(20) A.g.e., s.292.

(21) A.g.e., s.

" Din ve Büyü, içerik bakımından kollektif olmalarına karşın, uygulamalarında birbirinden farklılıklar gösterirler. Din'de cemaate yönelik uygulamalara karşın, Büyü'de bireysel ve yaygındır. Cemaat yoktur. Ve kişisel girişkenliğe açıktır ve büyücü toplumdan ayrılmaya başlar."(22)

Burada, büyüsel işlemin bir büyücü tarafından yapılması ve büyü yapmada o kişinin uzman niteliğini kazanması, büyü törenlerine bireysel nitelik vermekle birlikte büyüsel işlemin, büyücülerden ziyâde, tüm toplumun fertlerine açık olması bu konuda bir kısıtlama getirmemesi nedeniyle büyü işlemlerinde kollektif nitelik vardır. Bir başka husus da, büyüde içkin nitelikli doğaüstü güçlerin olduğunu söyleyen yazarların, bu durumdu büyü'de tabu, gizlilik düşüncesini de arayacaklardır. Mauss ve Hubert ; "....Büyü törenleri, kamu vicdanına aykırı yasak ve suç sayılırlar. Buna göre büyü, örgütlü biçimde yapılmaz, gizli özel ve gizemli bir biçimde yapılır ve giderek yasak törenlere kadar varır."(23)

Burada belirtilmesi gereken bir noktayı da Malinowski söylüyor; " Bütün büyüsel törenlerdeki, büyüsel erdem nedir ? Bütün büyü tiplerinin ortak yanı, büyü gücünün erdeminin, büyü yapılan nesneye aktarılmasıdır. Bu ise büyüsel sözlerdeki güçtür. Bunlar büyünün gizli tarafıdır. Sadece büyüyü yapan bilir. Ve soydan soya geçer. Yerliler arasında büyü bilgisi demek, büyüsel sözleri bilmek demektir ve büyü töreni büyüsel sözlerin etrafında toplanmasıdır."(24)

Malinowski'nin belirlediği büyü'de gizli yanın sözler olması bir şeyi göstermektedir. Bu da büyünün sürekliliğinin sağlanabilmesi için, özel formüllerinin daima akıllarda kalabilmesi için, buna bir sır, gizlilik niteliği verilerek, özel bir ihtimamla akıllarda durmasını sağlamaya çalışmak içindir. Çünki her zaman için hayati ihtiyaçlarda ona gerek vardır. Ve hiçbir zaman özel formülünün (bunun içine söz, resim v.d. girer) unutulmaması gerekir. Bu nedenle gizli-

---

(22) A.ge.,s.295.

(23) A.g.e., s.293

(24) Büyü,Bilim ve Din, Malinowski, s.50

lik, yasak (Tabu değil) konulmuştur. Bir başka nokta da bu formülleri akılda tutarak ve uygulayarak özel kişilerin olmasıdır ki bunlar büyücülerdir. Burada büyücünün fonksiyonu, bu bilgiyi saklamak ve gelecek kuşaklara aktarmaktır. Ancak ayrıcalıklı bir konumu yoktur. Bu tip işlemleri büyücünün tekelinde olmadığından, büyü ile herkes uğraşabildiğinden ayrıcalık sağlayamaz. Ancak büyü konusunda daha geniş bilgiye sahiptir.

Sonuç olarak A)- Büyü törenleri ; Büyücüye ayrıcalık sağlayıcı anlamda örgütlenmiş değil, ancak mistik anlamda katılmayı sağlayıcı niteliklidirler.

B)- Bireyin tek başına büyü işlemini gerçekleştirmesi açısındar bireysel, ancak bu işlemleri her bireyin yapabilmesi açısından da kollektiftirler, ya da toplumsallaşmışlardır.

C)- Büyü törenlerinde gizli yan büyünün diğer kuşaklara aktarılması için işlemlerinin gizli olmasıdır.

D)- Büyü törenleri, bir yanda doğal güçlerin taklidine dayanıp biçimlenirken, diğer yandan doğaüstü güçlerin olduğu kabul edilen tezde doğa güçlerine buyurma biçiminde şekillenmişlerdir.

BÜYÜ ARAÇLARI :

Büyü'de önemli hususlardan biride; işlemleri yapmada kullanılan araçlardır. Bu araçlardır nelerdir ? Neye göre belirlenmektedirler ve nasıl kullanılmaktadırlar ?

Bilindiği gibi, ilkelde büyü inancında, iki tez ileri sürülmekteydi. İlki ; doğasal güçlerin varlığına olan inanç ve bu güçleri taklide yönelme ve istemleri bu güce yöneltmek şeklinde idi. Diğeri de Büyü'de Mana denilen doğa üstü güçlerin olduğu kabul edilen tezdir.

İlk tezi savunanların J.Frazer, Malinowski diğerini ise Freud, Tylor v.d. olduğunu daha önceden belirlemiştik.

İlk tez'in mantığında yer alan ilkelerde, doğadaki benzerlik ilkesinden yola çıkarak istenilen amaç için doğanın taklit edilmesi ve bitişiklik ilkesinden hareketle de istenilen amaca temas büyüsü ile varılmak istenmesidir.

Büyü'deki bu ilkeler, aynı zamanda, büyüsel araçları da belirlemektedirler. Taklid büyüsü, istenilen durumun taklidine dayandığından, gerçekte olan duruma uygun araç ve gereçler kullanılacağı tahmin edilebilir. Örn.İlkelin ekinleri sulamak için, yağmur yağdırmak istemesinde gök gürültüsünün sesini taklid edeceği açıktır. Ya da bir av büyüsünde avlanacak hayvanın resminin çizilerek üzerinin okla işaretlenmesi onun öldürülmek istendiğini gösterir ki buradaki resim, av hayvanının taklidi olmaktadır.

Bu konuda Frazer ; " Taklit ya da Analoji büyüsünün uygulandığı belli başlı alanlardan biri de avcılıktır. Avlanacak hayvanın yaralanmış ya da vurulmuş biçimde resmini yaparak onu büyülemek inancı çok yaygındır. Avcı toplumlarda kaya ve mağaralardaki resimlerin pek çoğu av sahnelerini konu edinir ve büyü amacı ile yapılmışlardır."(25)

Büyü'de resim ögesinin kullanılmasının yanısıra, doğadaki seslerin de taklid edildiği görülmekteydi. Malinowski ; "İlkel büyünün, metinleri ve formülleri incelendiğinde, büyüsel etkinliğe olan

---

(25) 100 soruda İlkellerde din, büyü, sanat, efsane -S.Veyis Örnek, s.143.

inançla ilgili 3 tür unsur çıkar. İlkin ; fonetik şeylerdir. Rüzgarın ıslık çalışı, gök gürlemesi, denizin uğuldanması, türlü hayvanların çıkardığı sesler gibi, doğal birtakım seslerin taklidi, bu gürültüler, bazı olayların sembolüdür. Ve bunların büyüyle meydana gelebileceğine inanılmaktadır."(26)

İlkelin yaşantısında seslerin önemli olduğu bir evrede, büyüde de seslerin taklid edilmesi olağandır. Ancak ilkelin beyninin gelişimi, ve seslerin sözlere, kelimelere dönüşümü büyüsel işlemlerde de sözlerin taklidine başlanmıştır.

Malinowski ; "....Büyüsel sözlerde göze çarpan 2. unsur, istenen amacı çağırmak, adını söyliyecek ve ona buyuracak kelimelerin kullanılmasıdır. Böylece büyücü, uğratacağı hastalığı bütün belirtilerini söyler, ya da öldürücü formül ile kurbanının sonunu çizer, iyileştirme büyüsünde, sihirbaz tam bir sağlık ve vücud kuvveti gösteren kelime resimleri verir. İktisadi büyüde bitkilerin büyümesi, hayvanların yaklaşması, balıkların sürülerle gelişi anlatılır."(27)

Büyüsel işlemlerde resim, ses ve kelimelerin kullanılmasının yanısıra çeşitli malzemelerden (Ağaç, balmumu, çamur v.b.) yapılmış figürlerde kullanılır. (Daha çok kara büyülerde)

Frazer; " Taklid Büyüsünde ençok görülen pratik, yakma, kesme ve parçalamayla ilgili olanlardır. Bu tipte en çok kullanılan malzemede zararı ya da ölümü istenilen kimsenin resmi, ağaçtan, çamurdan, balmumundan v.b.) yapılmış figürüdür."(28) Diğer yandan belirli hareketlerde büyünün aracı olabilirler. Malinowski ; "...öte yandan aşk büyüsünde, büyü yapanın gerçekten veya sembolik olarak sevgiliyi veya onun timsali olan başka bir şeyi tutması, okşaması v.b. gerekiyorsa sağduyusunu kaybeden, tutkunun altında ezilmiş, kalbinden vurgun bir aşığın davranışını taklid eder. Dehşet büyüsünde, karanlık ve şeytanın güçlerine karşı yönelen vücutdan ruh kovma da büyücünün sanki kendisi korkuya uğramış gibi ya da hiç olmazsa onunla şiddetle

---

(26) Büyü, Bilim ve Din-Malinowski, s.51.

(27) A.g.e., s.51

(27) 100 Soruda İlkellerde.....,S.V.Örnek, s.142.

savaşıyormuş gibi hareket eder."(29)

Bir başka biçim de insanların arasında önemli sayılan ilişkinin büyü aracı olarak kullanılmasıdır. Freud; " Toprağın verimliliği için yapılan sihir'de, toprağın üstünde insanlar arasında cinsi münasebetlerde bulunmayı Japonya'da yaşayan Aınolarda tespit etmiştir.

Taklit büyüsünde, bir insanın yapabileceği duyumsal faaliyetlerin tümünün büyüsel işlemlerde kullanılabileceği görülmektedir.Bu durum Temas büyüsünde nasıl olmaktadır ? Öncelikle temas ilkesi, doğada benzerlik değil, bitişiklik ilkesinden hareket etmektedir ve doğadaki nesnelerin arasında doğrudan, duygusal olmayan bir ilişki, bir sempatik bağlantı olduğuna inanmaktadır. Buna göre bir nesnenin parçası daima bütün ile sempatik ilişki içindedir. Bu durumda temas büyüsünde, bütünden alınacak herhangibir parçanın üzerinde yapılacak işlemlerin bütünüde etkileyeceği düşünülebilir. Temas büyüsünde araç olan şey duyumsal faaliyetler değil, sadece büyü yapılmak istenen nesnenin bir parçasıdır. Yani toplanan malzemeler söz konusudur. Bunlar insandan alınan saç'tan, tırnağa, kumaş parçasından, düğmeye kadar olabilen binbir çeşit malzemedir. Ya da hayvandan alınan herhangi bir parça da o hayvan üzerinde büyü yapmaya yeterlidir. Burada önemli olan bu araçların bir eşya niteliğinde birer cisim olmalarıdır. Yine büyü'nün aracı cisim niteliğinde olan malzemeler Freud'un ortaya koyduğu bir başka büyü biçimi olan değme büyüsünde de vardır.. " Bir yaranın iyileşip iyileşmiyeceği, bu yaraya sebep olan silâha bağlıdır. Yaranın geleceği ile silah arasında bir bağ bulunduğunu sanan böyle bir görüş hiç değişmeden binlerce yıl yaşamıştır. Bir Malenezyalı kendisini yaralayan yayı eline geçirirse yaranın iltihaplanmasının önüne geçmek için onu soğuk bir yerde dikkatlice saklar. Fakat eğer yay düşmanın elinde kalırsa yaranın ateş gibi yanması ve iyice iltihaplanması için yay bir ateş kenarına konur."(30)

---

(29) Büyü, Bilim ve Din-Malinowski, s.51.

(30) Totem ve Tabu-Freud,s.

Görüldüğü gibi, meydana gelen olaya sebep olan nesne büyünün aracı olmuştur. Diğer yandan 2.tez'de kabul edilen görüşte, büyü'de doğaüstü güçlerin olduğudur. Bu doğaüstü gücün içkin nitelikli Mana gücü olduğu kabul edilmektedir. Mana gücü tek bir güç olmayıp, birçok güçler olduğundan, tek bir maddede olmayıp, birçok nesneler içinde olabilmektedir.

Codrington;" Bu maddi olmayan ve bir anlamda doğaüstü bir kuvvettir. Mana belirli bir şeyde veya maddede değil herşeyde bulunabilir."(31) Aynı şeyi Bergson'da söylemektedir, " Canlı ve cansız varlıkların yüklü oldukları veya yüklenmeğe yetenekli oldukları " Mana " denen " İnsan seyyalesi " sadece büyüye aittir."(32)

Bu konuda Lehmann; " Bu tip mana ise, insan bilincinden bağımsız, tüm doğaya yayılmış doğaüstü niteliklerdir. Bu doğaüstü nitelikler/güçler, hemen herşeyde bulunabilir. Kaya, bitki, hayvan v.b. Ancak bu varlıklarda bulunması bu varlıkların niteliklerinden doğmaz. Tamamiyle doğaya yayılmış doğaüstü niteliklerin bu varlıklarda ortaya çıkmasıdır."(33) " Bu mana, insan bilgisinden müdahalesinden bağımsız olarak varlıkları etkiler ve etkilediği varlıklar, büyüsel işlemlerde kullanılır."

Demek oluyor ki, büyü işlemlerinde kullanılan malzemelerin niteliğini belirleyen içindeki Mana gücü olmaktadır. Ve buna dayanarak Mana denilen doğaüstü içkin nitelikli güç etkilenmekte, somut istemleri yerine getirmede ilkele yardım etmektedir. Burada da yine söz konusu olan canlı ya da cansız nesnelerin büyü araçları olmalarıdır.

---

(31) Sosyoloji Tarihi-N.Sazi Kösemihal, s.291.

(32) A.ge.,s.

(33) A.g.e., s.

KAYNAKLAR :

1- Encyclopedia Britannica, 1977,15.Bası,Macropaedia, 11.cilt, Chicago.

2- Bernal J.D,Materyalist Bilimler Tarihi,cilt II, Sosyal Yay.I.Baskı,Şubat 1976.

3- Freud,Totem ve Tabu, Remzi Kitabevi,Kültür serisi,No:50, İstanbul 1971,Çeviren Niyazi Berkes.

4) Hodgen,M.T., Değişme ve Tarih.

5- Howells,W., Les Paiens,Ed.Payot,Paris 1950

6- Hançerlioğlu,Orhan,Felsefe Sözlüğü,Remzi Kitabevi,genişletilmiş ve geliştirilmiş basım V.Baskı,Ocak 1979.

7- Kösemihal,Nurettin Şazi, Sosyoloji Tarihi,Remzi Kitabevi, İstanbul 1968,gözden geçirilmiş II.Baskı.

8- Malinowski,Bronslaw,Büyü,bilim ve din, Varlık Yay.,Ocak 1964,Çeviren Ender Gürol.

9- Örnek,Sedat Veyis,100 Soruda İlkellerde Din,büyü,sanat, efsane. Etnoloji Sözlüğü,D.T.C.Fak.Yay.,Ankara Üni.,No:200, Ankara 1971.

10-Özbudur,Sibel,Ortaçağda büyücü avı,Süreç Dergisi,Sayı:8, cilt II,1981.

11-Pakalın,M.Zeki,Tarih Deyimleri ve terimleri Sözlüğü, Maarif Basımevi,18.Fasikül,cilt III,İstanbul 1954.

12-Yörükan,Turhan,İptidailerde kutsal ve kutsal dışı sahalar ayrılığı,İst.Üni.Ed.Fak.Sosyoloji Bölümü'nün Sosyoloji Dergisi,Sayı:9.

FRAZER (Sir James George)

İngiliz etnograf ve din tarihçisi, 1854'de Glasgow'da doğmuş, 1941'de Cambridge'de ölmüştür. 1921'de Cambridge'e sosyal antropoloji profesörü olmuştur. Daha çok ilkçağ toplumları ve dinleriyle ilgili eseri The Golden Bough (Altın Dal, 12 cilt)'i 1890-1915 tarihleri arasında kaleme almıştır. İlkel topluluklar üzerindeki incelemeleri ile sosyal kurumların kaynakları hakkındaki görüş ve varsayımları ile ünlüdür. (Filozoflar Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, 2. cilt, Şubat 1975. Ansiklopedi Dizisi)

DURKHEIM (Emile) (1858-1917)

A. Comte'dan sonraki sosyoloji okulunun kurucusudur. Sosyolojiyi psikolojiden ayırıp biyolojiyle ilgisini kesmiştir. Bu disiplini bağımsız ve pozitif bir bilim haline getiren, Durkheim'dır.

Fransız E. Durkheim, Ecole Normale'i bitirdi, felsefe öğretmeni oldu. Doktora yaptı. 1902'de F. Buisson yerine Sorbonne'da pedagoji profesörlüğüne getirildi. 1886-87 arasında Revue Philosophique'de çıkan yazılarında 'ahlak' sözünden çeşitli sosyal tiplere göre değişen töre bilimini anladığını açıkladı. Tezi De la division de travail social (Toplumsal İşbölümü Hakkında) adını taşır. Kişilerdeki gelişmenin topluma giderek daha çok bağlanma ile sonuçlandığını, ahlaklılığın bir insan grubuna olan bağlılıkla orantılı olduğunu öne sürdü. Durkheim bundan mesleki gruplaşmaları desteklemek gerektiği sonucunu çıkardı. Düşüncelerini Règles de la methode sociologique (Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları: 1894 adlı eserinde savundu. (Meydan Larousse, c. 3, s. 918)

BERGSON (Henry) (1859-1941)

Fransız filozofu. Babası Polonyalı bir yahudi, annesi ise İrlanda asıllıdır. Dokuz yaşına kadar Londra'da yaşadı. 1868'de Paris'e geldi. 1878'de Ecole Normale Superieure'e girdi. Boutroux ve Ollé-Laprune'ün derslerini izledi. 1881'de felsefe bölümünü bitirdi. 1889'da Essai sur les données immediates de la conscience (Bilincin Dolaysız Verileri Üzerine Deneme) adlı eseriyle felsefe doktoru oldu. 1897'de yetiştiği okula öğretim görevlisi olarak döndü. Collège de France'da ders veren filozof, 1900-1914 arasın-

da Yunanca kürsüsüne, sonra da felsefe kürsüsüne getirildi. 1901'de Ahlaki Siyasi Bilimler Akademisi'ne, 1914'de de Fransız Akademisi'ne üye seçildi. 1925'e kadar Cenevre'deki "Fikri İşbirliği Uluslararası Komisyonu başkanlığında bulundu. 1928'de Nobel ödülünü (1927 için) kazandı. Resmi işlenirir yanısıra, felsefesini ve ahlak öğretisini derinleştirmeye çalışıyordu. Felç geçirdiği için hayatı sessizlik içinde ve dünyadan el-etek çekmiş olarak sona erdi. Eserleri: Essai sur les données immediàtes de la conscience (Bilincin Dolaysız Verileri Üzerine Deneme), Matière et Memoire (Madde ve Hafıza: 1896), Le Rire (Gülme: 1900), Evolution Creatrice (Yaratıcı Evrim: 1907), Durée et simultanéité (Süre ve Zamandaşlık: 1907), Les deux sources de la morale et de la religion (Ahlak ve Dinin İki Kaynağı: 1932)'dır. (Meydan Larousse, c. 2, ss. 302-303.)

MALINOWSKI (Bronislaw)

Polonya asıllı antropolog ve etnograf.(1884-1942). Trobriand (Yeni Gine) adalarında dört yıl kaldı. Yerli halkın geleneklerini ve yaşayışlarını inceledi. Aile hayatları, toplumsal ve cinsel yaşayışları üstüne ilgi çekici araştırmalar yayınladı. Londra'da London School of Economics'de sosyal antopoloji profesörü oldu. (1927-42). 1939'dan ölümüne kadar ABD'nin Yale Üniversitesi'nde antropoloji dersleri verdi. Çalışmaları ile sosyal ve kültürel antropolojinin gelişimini sağladı. Meseleleri ele alışı ile yeni bir analiz metodu (işlevselcilik) getirdi. Başlıca eserleri: Avustralya Yerlileri Arasında Aile (1913), Batı Pasifik Argonaut'ları (1922), Vahşi Toplumlarda Cinsellik ve Baskı (1927), Mercan Bahçeleri ve Büyüsü (1935), İman ve Ahlakın Temelleri (1936)'dir. Ölümünden sonra yayınlanan eserleri Bilimsel Kültür Teorisi (1944), Kültür Değişmesi ve Dinamikleri (1945), Büyü, Bilim ve Din (1948)'dir. (Meydan Larousse, c. 8, s. 300.)

FREUD (Sigmund)

Avusturya'da doğdu (1856), Londra'da öldü (1939). Yahudi asıllı olan Freud, dört yaşından 82 yaşına kadar Viyana'da yaşadı. Öğrenci iken bir türlü meslek seçememişti. Kendi devrindeki bilim adamlarının ve Darwin'in etkisinde kalmakla birlikte, kültür tarihi ve felsefeye de meraklıydı. İlk çalışmalarında kimya-

ya ilgi gösterdiyse de, daha sonra bu alanda fazla yetenekli olmadığını anladı.Bir süre anatomi ve fizyoloji üstünde durdu. Bu konularda daha öğrencilik yıllarında bazı ilgi çekici araştırmalar yaptı. Tıpta tedavi alanında çalışmaktansa, bilimsel araştırma yapmak istiyordu. Sonunda büyük fizyologların çoğu gibi o da tıp öğreniminde karar kıldı. (Meydan Larousse, c. 4, s. 851)

Ayrı bir bilim ve metod haline getirdiği psikanaliz ve psikoterapiye felsefi bir renk verdi. Fransız arkadaşının ruhi analiz adını verdiği tedavi,teşhis ve araştırma sistemini psikanaliz adıyla genişletmiş ve özel bir doktrin haline getirmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından beri biri işlevsel (fonksiyonel) diğeri yapısal (structural) olmak üzere iki psikoloji okulu kurmuştur. İlki dinamik esaslara dayanır. Anlayışı, ruhlanmayı incelediği halde ikincisi, statik bir görüşle ruhi hal ve olayları inceler. Freud işlevsel psikolojiyi rüyalara uyguladı. Görüşleri tanrıbilim, etnoloji, pedagoji, eğitim ve estetik konularına kadar yayılmış olan Freud, panseksüalizm adı verilen doktrinini, dehalara, cinayetlere, normal ve marazi olan tüm ruhsal olaylara, ayrıca din, ahlak ve benzeri sosyal kurumların doğuşuna da uygulamıştır. (Büyük Filozoflar Ansiklopedisi, Cemil Sena, c. 2, Nebioğlu Yayınevi, s. 189-190).

GURWITCH (George)

Fransız sosyolog. (Rusya: 1894-Paris: 1965). Sorbonne'da profesördü. Yapısal sosyolojinin başlatıcısı ve yürütücüsüdür. Başlıca eserleri Toplumsal Hak Düşüncesi (doktora tezi, 1935), Adli Tecrübe ve Hukukun Çoğulcu Felsefesi (1936), Kuramsal Ahlak ve Töreler Bilimi (1937), Sosyoloji Denemeleri (1939), Adli Sosyolojinin Temel Bilgileri (1940), Toplumsal Haklar Bildirgesi (1944), Karl Marx ve 20. Yüzyıl Sosyolojisi (1948), Alman Felsefesinin Bugünkü Eğilimleri (1950), Sosyolojinin Bugünkü Amacı (1950), Toplumsal Gerekircilikler ve İnsan Hürriyeti (1955), Diyalektik ve Sosyoloji (1962)'dir. (Meydan Larousse, c. 5, s. 397).

TYLOR (Sir Edward Burnett) (1832-1917)

Kültürel antropolojinin kurucusudur. 16 yaşına kadar Quaker okuluna devam etti. Sonra aile şirketinde çalıştı. 1855-56'da ABD'

de seyahate çıktı. 1856'da Meksika'ya gitti. Bu gezisindeki gözlemlerini Anahuac: Or Mexico and the Mexicans Ancient and Modern'adlı kitabında yayınladı. Bu kitabında insan kültürünün evrimi hakkında görüşlerinin çekirdeğini teşkil eder.

1865'de Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilisation kitabı ile adını duyurdu.En önemli eseri Primitive Culture (1871)'dır. Bu kitabında ilkelin yaşamı ile modarn halkların yaşamları arasındaki ilişkileri inceledi. 1883'de Oxford Üniversitesi'nin Müze müdürü oldu. 1896'da ilk antropoloji profesörü oldu. 1871'den itibaren Karliyet Cemiyeti'nin üyesi oldu. 1912'de şövalye ilan edildi.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ
59338